

O Zofii Kossak w konspiracji i prywatnie

On Zofia Kossak

in Conspiracy and Private Life

Spis treści

Table of Contents

Przedmowa / Preface	5
Wstęp / Introduction	7
Zofia Kossak prywatnie / Zofia Kossak: The Private Life	11
Z niezwykłego rodu / The Extraordinary Family Background	25
Pomiędzy Nowosielicą a Górkami / Between Nowosielica and Górki	39
Czas odwagi i poświęcenia / The Time of Courage and Sacrifice	61
<i>Protest! / Protest!</i>	79
W otchłani / In the Abyss	87
Otwarte drzwi / The Open Door	109
Powrót / The Return	127
Bibliografia / Bibliography	152

RECENZENT / REVIEWER

prof. dr hab. Mirosław Golon

REDAKTOR PROWADZĄCY / CHIEF EDITOR

Agata Piedziewicz

REDAKCJA TEKSTU POLSKIEGO / EDITOR OF THE POLISH TEXT

Natalia Maliszewska

KOREKTA TEKSTU POLSKIEGO / PROOFREADING OF THE POLISH TEXT

Joanna Cybula

PRZEKŁAD NA JĘZYK ANGIELSKI / TRANSLATION INTO ENGLISH

Joanna Zahorska

KOREKTA TEKSTU ANGIELSKIEGO / PROOFREADING OF THE ENGLISH TEXT

EduLingva Marta Antoszczyszyn

PROJEKT GRAFICZNY / GRAPHIC DESIGN

tatastudio

ZDJĘCIE NA OKŁADCE / COVER PHOTO

Zofia Kossak, 1945 r. (zbiory rodziny Zofii Kossak / Zofia Kossak's family collection)

ZDJĘCIA ZAMIESZCZONE W PUBLIKACJI POCHODZĄ Z

Archiwum Akt Nowych, Biblioteki Narodowej, Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, Muzeum Zofii Kossak-Szatkowskiej w Górkach Wielkich, Narodowego Archiwum Cyfrowego, Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, ze zbiorów rodziny Zofii Kossak oraz Zbiorów Sztuki Wotywniej Jasnej Góry

PHOTOGRAPHS INCLUDED IN THE PUBLICATION COME FROM

Museum of the Second World War in Gdańsk, National Digital Archives, National Library, The Archives of Modern Records, The Auschwitz-Birkenau State Museum, The University of Warsaw Library, Zofia Kossak's family collection, Zofia Kossak-Szatkowska Museum in Górki Wielkie and Votive Art collection of the Jasna Góra Monastery

Wydanie I / I Edition

Copyright © 2021 by Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

ISBN 978-83-65957-31-3

WYDAWCA / PUBLISHER

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku / Museum of the Second World War in Gdańsk
pl. W. Bartoszewskiego 1, 80-862 Gdańsk
tel. +48 58 766-83-63
e-mail: wydawnictwo@muzeum1939.pl
www.muzeum1939.pl

DRUK I OPRAWA / PRINT AND BINDING

Przedmowa

Szanowni Państwo,

kiedy czytywałem się w maszynopis pracy Wirginii Węglińskiej, Wojciecha Grotta i dr. Marcina Kłodzińskiego, nurtowało mnie pytanie: czy o Zofii Kossak (Szcuckiej-Szatkowskiej) można jeszcze napisać coś, czego nie odnajdujemy we wcześniejszych licznych publikacjach poświęconych tej postaci? Zastanawiałem się także: czy Zofia Kossak, autorka wielu znakomitych powieści, dzielna konspiratorka czasów II wojny światowej, ofiara niemieckiego reżimu okupacyjnego oraz kobieta doświadczona śmiercią swojego dziecka, ciągle jeszcze przemawia do współczesnego odbiorcy, tym razem czymś, co dotąd pozostawało nieodkryte, a co mogłoby go ubogacić, poruszyć, zainspirować?

Krótko mówiąc, w albumie, który trzymacie Państwo w swoich rękach, szukałem odpowiedzi na pytanie: czy można ponownie wrócić do życiorysu tej postaci, prezentując go tak, aby równolegle z docenieniem jej dorobku literackiego i wykazanej bohaterskiej postawy w czasie wojny przedstawić w nim nowe ważne wątki, które dotąd pozostawały na drugim planie albo nie były dostrzegane w ogóle? Węglińska, Grott i Kłodziński czują potrzebę zaprezentowania Zofii Kossak właśnie w taki sposób. Narrację prowadzą nieszablonowo i z dbałością o prezentację bohaterki swojej książki jako człowieka posiadającego w sobie siłę przemawiania do wrażliwości czytelnika, która formuje się już w XXI w. Dla autorów jako historyków ważne są oczywiście fakty z życia tytułowej postaci, ale to nie ich opis decyduje o wyjątkowości albumu *O Zofii Kossak w konspiracji i prywatnie*. Myślę, że trójce badaczy młodszego pokolenia udało się dotknąć rzeczy dużo ważniejszej niż tylko następna „sucha” rekonstrukcja biograficzna. Każdy kolejny

Preface

Dear Readers,

Examining the typescript by Wirginia Węglińska, Wojciech Grott and doctor Marcin Kłodziński, I was absorbed with the question whether there is anything else to be written about Zofia Kossak (Szcucka-Szatkowska) that cannot already be found in numerous previous publications dedicated to this person. I also wondered if Zofia Kossak, the author of many excellent novels, a courageous underground activist of the times of the 2nd World War, a victim of the German occupational regime, and a woman who experienced her own child's death, still appeals to the modern reader – this time, with something that has yet remained uncovered and that could enrich them, move them, inspire them.

In short, in the album you are holding in your hands I was seeking the answer to the question whether one can return to the biography of this individual and present it in a way that, aside from appreciating her literary oeuvre and the heroic attitude she presented during the war, would show some new significant threads that have been considered of secondary importance or thoroughly overlooked. Węglińska, Grott and Kłodziński feel the need to present Zofia Kossak in this very way. Their narration is atypical, with much care given to present her as a human with enough inner strength to touch on the reader's sensitivity that has been already forming in the 21st century. As historians, the authors obviously put much importance to facts from the title protagonist's life; yet, it is not a description of said facts that makes the album *On Zofia Kossak in Conspiracy and Private Life* so unique. I believe the three authors of the younger generation have successfully addressed a thing that is much more important than another merely 'dry' biographical reconstruction. Each subsequent chapter is dedicated to a different period of the writer's life, and contains numerous illustrations and an accurate selection of quotations. It is like a photograph in which

rozdział poświęcony innemu okresowi życia pisarki – bogato ilustrowany i opatrzony celnie dobranymi cytacjami – jest bowiem jak zdjęcie, na którym świadomemu swojego trudnego fachu fotografowi udaje się uchwycić żywe emocje i temperaturę ludzkich uczuć w dynamice życia i w obliczu przeżywanego dramatu.

Właśnie tak wyobrażam sobie utrwalanie pamięci o Zofii Kossak. To kobieta zasługująca na najwyższy szacunek i pomnikowe upamiętnienie. Ten pomnik powinien jednak tętnić życiem. Powinien stanowić wartość, na której będzie można skutecznie opierać budowę współczesnej wrażliwości na dobro i zło, na wagę prawdy i czeluści fałszu, na rzeczy, które są w życiu naprawdę ważne, i te, które są w nim drugorzędne. Taka była Zofia Kossak – „Niech wasza mowa będzie: Tak, tak; nie, nie”.

dr Marek Szymaniak

Kierownik Działu Naukowo-Edukacyjnego
Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

the photographer, well aware of the difficulty their profession entails, manages to capture vivid emotions and the temperature of human emotions in the dynamics of life and in the face of the experienced drama.

This is exactly how I imagine the memory of Zofia Kossak being perpetuated. She is a woman worthy of utmost respect and monumental commemoration. However, this monument should be vibrant and full of life. It should constitute value that would serve as an effective foundation on which modern-day sensitivity could be built; the good and evil, the weight of truth and the depths of falsehood, the things that really matter in life and those that come second. This is who Zofia Kossak was – “Let your ‘Yes’ mean ‘Yes’, and your ‘No’ mean ‘No.’”

Marek Szymaniak, PhD
Head of Scientific and Education Department
Museum of The Second World War in Gdańsk

Wstęp

Drodzy Czytelnicy,

z radością należy przyjmować, że cały czas powstają kolejne książki, artykuły i wystawy przypominające sylwetkę Zofii Kossak (Szcuckiej-Szatkowskiej) – wielkiej pisarki i bohaterki okresu ostatniej wojny światowej. Ta znamienita przedstawicielka utalentowanego rodu Kossaków niewątpliwie zasługuje na miejsce w naszej pamięci zbiorowej. Zapisła się w niej nie tylko jako jedna z najbardziej poczytnych i uznanych pisarek przed- i powojennej Polski, której książki tłumaczono na wiele języków, ale także jako autorka słynnego *Protestu!* – ważnego polskiego wyrazu sprzeciwu wobec niemieckiego ludobójstwa na Żydach. Znamy ją także jako współtwórczynię Tymczasowego Komitetu Ratowania Żydów i Rady Pomocy Żydom „Żegota” – organizacji wspierających gnębną ludność żydowską. Na kartach podręczników, słowników biograficznych oraz encyklopedii odnajdujemy ją również jako jedną z sygnatariuszek *Listu 34* wyrażającego niezgodę polskich elit kulturalno-intelektualnych na wprowadzoną przez reżim komunistyczny cenzurę. To tylko skrótowy wykaz zasług Zofii Kossak dla kultury i historii Polski. Jednak w żaden sposób nie oddaje jej niezwykle bogatego wkładu w nasze dzieje najnowsze.

O przymiotach i dokonaniach tej wielkiej pisarki i patriotki można mówić na wiele sposobów. Przygotowując niniejszą publikację, opowiadając historię Zofii Kossak, postanowiliśmy oddać głos przede wszystkim jej rodzinie i przyjaciółom oraz osobom, które niekiedy uznawały, że spotkanie autorki *Pożogi* czy *Króla trędownego* miało ogromny wpływ na ich życie. Do tych ostatnich możemy zaliczyć niewątpliwie takie postaci jak m.in. Jan Karski, Maria Kann, Melchior Wańkowicz czy Władysław Bartoszewski. Oni, jak i wielu innych, byli świadkami zarówno

Introduction

Dear Readers,

We welcome the fact that new books, articles, and exhibitions that recall Zofia Kossak (Szcucka-Szatkowska), a great writer and heroine of the times of the last world war, appear all the time. Unquestionably, this prominent representative of the incredibly talented Kossak family deserves a place in our collective memory. She has been remembered not only as one of the most popular and recognised female writers of pre- and post-war Poland whose books were translated to numerous languages, but also as the author of the famous *Protest!* – one of Poland’s key expressions of standing up to the German genocide on Jews. We also know her as the co-creator of the Provisional Committee to Aid Jews and the Council to Aid Jews ‘Żegota’ – organizations supporting the oppressed Jewish people. In textbooks, bibliographic dictionaries, and encyclopaedias we can also find her listed as one of the signatories of *Letter 34* – a manifestation of a protest of the Polish cultural and intellectual elites against the censorship introduced by the communist regime. This is only a brief list of Zofia Kossak’s merits for Poland’s culture and history that is in no way exhaustive in the manner it renders her exceptionally rich contribution to our modern history.

The qualities and achievements of this great writer and patriot may be discussed in a variety of ways. Preparing this publication, which tells the story of Zofia Kossak, we decided to give voice primarily to her family and friends as well as the people who sometimes claimed that meeting the author of the works such as *Pożoga* and *Król trędowny* had an enormous impact on their life. Into the last group, we may undoubtedly classify such figures as Jan Karski, Maria Kann, Melchior Wańkowicz or Władysław Bartoszewski, among others. Similarly to many others, they witnessed both the key moments in Zofia Kossak’s life, which can be found in textbooks, and those less known – from her

najbardziej doniosłych momentów życia Zofii Kossak, które odnajdujemy w podręcznikach, jak i tych mniej znanych – z życia prywatnego. Poprzez ich świadectwa widzimy postać z krwi i kości. Nie tylko pisarkę i bohaterkę, ale również matkę pilnującą, by jej dzieci umyły ręce, świetnie gotującą babcię, a także konspiratorkę, której zdarza się nieostrożność. Nie odejmuje to jednak powagi obrazowi naszej bohaterki. Wręcz przeciwnie. Dzięki temu oraz blisko 60 fotografiom możemy ujrzeć postać Zofii Kossak pełniej – jako niezwykle docenioną pisarkę, cieszącą się sukcesami w życiu zawodowym i prywatnym, która w wierności swoim przekonaniom wiele razy ryzykuje wszystko, sprzeciwiając się w imię dobra drugiego człowieka najpierw reżimowi niemieckiemu, a następnie – komunistycznemu.

Podstawą oddawanego w ręce Czytelników albumu jest przygotowana w 2018 r. przez Dział Naukowy Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku wystawa pt. „Tak, tak; nie, nie. Zofia Kossak (Szczycka-Szatkowska)”. Chcielibyśmy serdecznie podziękować wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania niniejszej książki oraz ekspozycji sprzed dwóch lat, a w szczególności: Annie Fenby Taylor – wnuczce wielkiej pisarki, dr. Karolowi Nawrockiemu – dyrektorowi Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, prof. Grzegorzowi Berendtowi – zastępcy dyrektora, jak również dr. Markowi Szymaniakowi – kierownikowi Działu Naukowo-Edukacyjnego.

Mamy nadzieję, że lektura tego albumu będzie dla Czytelników początkiem dalszego zgłębiania życiorysu i dorobku Zofii Kossak – kobiety niezwyklej, której pióro i czyny mogą, i powinny być, inspiracją dla wielu.

Wojciech Grott
dr Marcin Kłodziński
Wirginia Węglińska

private life. Through their testimonies we see a person of flesh and blood. Not only a writer and a heroine but also a mother keeping an eye on their children having their hands washed, a grandmother with excellent cooking skills as well as an underground activist who occasionally happened to be reckless. This, however, does not make the image of our heroine less dignified. On the contrary. Owing to this and nearly 60 photographs, we can have a more complete look on Zofia Kossak as a highly appreciated writer who enjoyed success in professional and private life, who oftentimes risked everything for remaining true to her beliefs, opposing in the name of the good of fellow humans – first, the German regime and then, the communist one.

The basis of the album given into readers' hands is an exhibition prepared in 2018 by the Research Department of the Museum of the Second World War in Gdańsk, titled *Tak, tak; nie, nie. Zofia Kossak (Szczycka-Szatkowska)* [Let your 'Yes' mean 'Yes', and your 'No' mean 'No.' Zofia Kossak (Szczycka-Szatkowska)]. We would like to express our cordial appreciation of everyone who contributed to the making of this book and the exhibition two years ago, especially Anna Fenby Taylor, the author's granddaughter; Karol Nawrocki, PhD, director of the Museum of the Second World War in Gdańsk; professor Grzegorz Berendt, vice director; as well as Marek Szymaniak, PhD, head of Scientific and Education Department.

We hope that for many people, reading this album will be the beginning of a more in-depth exploration of the biography and oeuvre of Zofia Kossak, a unique woman whose writing and deeds can and should inspire many.

Wojciech Grott
Marcin Kłodziński, PhD
Wirginia Węglińska